

ŠKOTSKA REFORMACIJA DO DRUGE POLOVICE 17. STOLJEĆA

Cilj ovoga rada je predstaviti i objasniti činjenice i okolnosti koje su za posljedicu dovele do reformatorskog pokreta i uspjeha reformacije u Škotskoj. Način obrade tematike problemski je i analitički. Rad daje pregled najvažnijih događaja koji su prethodili i pratili reformatorski pokret. U radu je kronološki popraćen reformatorski pokret od prvih pokušaja u 16. st. pa sve do uspjeha reformatora i prve polovice 17. st. Konačno, u radu se objašnjava utjecaj pojedinih vladara na reformatorski proces u Škotskoj, ali i utjecaj reformatora na vladare i politiku.

Ključne riječi: Škotska, reformacija, kalvinizam, John Knox, Marija Škotska, Jakov VI. Stuart

1. UVOD

Tijekom 16. stoljeća dolazi do jakih reformatorskih pokreta u Europi koji pronose nove ideje i koncepcije o pitanjima vjere. To isto stoljeće postalo je i ostalo sinonim za reformaciju. Katolička crkva pod značajnim je pritiskom, preispituju se dotadašnje crkvene dogme kao i autoritet Pape. Reformatorski pokreti razlikuju se od države do države, nisu jedinstveni, ali opet ih spaja antagonizam prema katoličanstvu. Osim što su pokreti bili različiti po svojim idejama i karakteru, različiti su i po svojem rezultatu. Lutherove ideje postigle su uspjehe u većini njemačkih država, dok su se drugi pokreti teže probijali. U Francuskoj će krvavi sukobi katolika i hugenota trajati gotovo četrdeset godina, a u Engleskoj sve do dolaska Elizabete I. na vlast, dok nije zajamčena pobjeda novoj Anglikanskoj crkvi. Naravno, u nekim državama reformacija u pravom smislu nije uopće ni zaživjela.

Škotsku, kao i većinu država, nisu zaobišle nove ideje. Na početku 16. st. Škotska je bila katolička zemlja, no zbog svojeg perifernog položaja u odnosu na Rim, njezin status bio je nešto različitiji u odnosu na ostale katoličke zemlje. Narušena crkvena struktura unutar Škotske ostavila je prilično lagan put novim reformatorskim pokretima. Oslabljene veze s Papom i dekadencija klera bez pravoga samostanskog života dali su mogućnost lokalnim moćnicima da sami određuju i usmjeravaju financije pojedinih crkvenih ustanova. Niži kler bio je slabo ili nikako obrazovan, nepoštivanje svećeničkog reda bilo je pravilo, a ne iznimka pa u takvim odnosima nije zapravo iznenađenje da je nova fanatična reformatorska struja doživjela gotovo potpun uspjeh. Reformacija u Škotskoj specifična je jer, za razliku od npr. Engleske ili Francuske, u njoj nije stvoren jedinstven ili organiziran otpor od katoličke strane koji bi joj bio prijatna. Otpor su pružale manje nepovezane grupe, obitelji ili pojedinci. Ideje koje je donijela reformacija često su bile mijenjane i doradivane kako je zahtijevalo vrijeme.

Ovaj rad prati reformaciju i događaje koji su prethodili reformaciji u Škotskoj sve do sredine 17. st., odnosno do pogubljenja kralja Karla I. i pobjede Olivera Cromwella. Uspostavom Commonwealtha, na Škotsku je stavljen veći gospodarski i politički teret, ali što se tiče vjerskog pitanja, dolazi do promjena nabolje. Iako su se prezbiterijanci našli na poraženoj strani, nestalo je onog stalnog pritiska na prezbiterijanske crkvene vođe od strane Krune. Situacija za prezbiterijance počinje biti olakšavajuća zbog čega napreduju, dok je, zahvaljujući još jačem engleskom utjecaju, otežan položaj katolika u Škotskoj.

2. NA TRAGU REFORMACIJE

Škotska je u vrijeme 16. st. bila među najmanjim kraljevinama u Europi, a nalazi se na periferiji Britanskog otoka kao i na periferiji katoličke Europe. Ipak, važnost Škotske u prvom redu, proizlazila je iz njezinog smještaja u odnosu na Englesku. Glavno obilježje Škotske u ovom razdoblju jest da je ona prestala biti francuskom saveznicom te je postala engleskom saveznicom, da bi na koncu ušla u uniju s Engleskom.¹

Inferiornost prema Engleskoj primoravala je vodeće ljude u Škotskoj na bliski savez s Francuskom preko dinastijskih veza, ali i preko Katoličke crkve. Stalna opasnost i strah od engleske strane prirodno su gurali Škotsku pod krilo Francuske, tj. pod krilo engleskog najvećeg neprijatelja u ovom razdoblju. Reformacija promatrana iz više gledišta uklonila je ovaj prirodni savez. Reformacija zapravo nije obuhvatila samo vjeru kao takvu, već je duboko prodrla i u način života Škotske, kulturu, mentalitet i politiku.

Henrik VIII. i njegova politika, koja se prva na Otoku suprotstavila Papi, kasnije će poslužiti kao oslonac škotskom reformatorskom pokretu pa tako i Engleska postaje od tradicionalno neprijateljske zemlje – prijateljska, iako ne s prevelikim povjerenjem. To nepovjerenje škotskih reformatora prema Engleskoj vidljivo je u nekoliko kasnijih pokušaja crkvene unije s dvjema crkvama - Anglikanskom i Škotskom prezbiterijanskom crkvom.

Škotska reformacija na svojem začetku sredinom 16. stoljeća nije nastupila kao organizirani pokret, već kao napad pojedinca i male razjarene grupice oko njega na službene organe Katoličke crkve koji su bili iskvareni i u dekadenciji.² Događaji iz 1559. godine nisu nagovještavali nikakav preokret niti su u svoje vrijeme shvaćani kao prekretnica. Svoju važnost imaju isključivo zahvaljujući kasnijem uspjehu svojih pokretača, u prvom redu Johna Knoxa.

Reformatorskih pokušaja u Škotskoj je, naravno, bilo i prije Knoxova uspjeha, međutim, svi ti pokušaji bili su uspješno dokrajčeni. To se u prvom redu mora zahvaliti francuskom utjecaju u Škotskoj koji je u to vrijeme bio na svomu vrhuncu, i simbolično, bračnom vezom Jakova V. i Marije Guise.

Jakov V., koji je bio na prijestolju u Škotskoj, ostao je ustrajan u svojoj katoličkoj vjeri, za razliku od svoga susjeda Henrika VIII. koji će mu preko korumpiranih plemića pokušati oslabiti položaj. Kralj Jakov osjećao se ugroženim i od strane ostalih država kontinentalne Europe koje su bile reformatorske orijentacije.³ Također, događaji u Engleskoj raspirili su aktivnost pojedinaca u Škotskoj koji su se željeli ugledati na engleski primjer.

1 H. Belloc, 2012, str. 156.

2 Isto, str. 161.

3 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 131.

Čovjek koji je prihvatio Lutherove ideje i školovao se na europskom kontinentu bio je Patrick Hamilton, član moćne škotske obitelji, a koji je zbog svojih propovijedi i ideja izgorio u plamenu 1528. godine.⁴ Glavni i odgovorni za smrt Patricka Hamiltona bio je nadbiskup James Beaton, čovjek koji je to učinio više zbog profrancuske orijentacije, negoli vjerskih pobuda.⁵

Kao što je nastradao Patrick Hamilton 1528. tako će 1546. nastradati i drugi čovjek koji je pokušao propovijedati nove ideje koje nisu bile u skladu s učenjem Katoličke crkve. George Wishart, koji za razliku od Hamiltona, nije propovijedao Lutherove ideje, već Zwinglijeve, također će okončati svoj život u plamenu nakon suđenja za herezu.⁶ Razlika je bila vidljiva između Wishartova i Hamiltonova propovijedanja. Hamiltonov pokušaj bio je u potpunosti zatrt, dok je Wishartov pokušaj ostavio iskricu koju će kasnije rasplamsati John Knox.

Zanimljivo da je za Wishartovu smrt također krivac Beaton, međutim, ovoga puta ne James, već njegov nećak David. Za razliku od svojega strica Jamesa, David neće proći nekažnjeno jer će ga grupa od šesnaest Wishartovih istomišljenika napasti i izvući iz njegova dvorca, a zatim i pogubiti.⁷ Prema krivcima za smrt nadbiskupa i kardinala Davida Beatona odnosilo se relativno humano za to doba, uz činjenicu da su krivi za ubojstvo politički važne osobe. Mnogi su bili poslani na francuske galije, odakle su neki uspjeli pobjeći dok su drugi utamničeni u Francuskoj.⁸ Jedan od osuđenika, koji je kaznu izdržavao na francuskoj galiji, bio je upravo, kasnije mnogo poznatiji, John Knox.

2. 1. John Knox

John Knox rođen je u Haddingtonu u Škotskoj, a školovao se na Sveučilištu u Glasgou te je za svećenika zaređen 1542. godine.⁹ Knox je postao poznat narodu upravo preko slučaja oko Wisharta, gdje je John Knox nastupao kao jedan od ljudi koji su štitali Wisharta za vrijeme propovijedi. Knox se pridružio skupini koja je sudjelovala u pohodu na kardinala Beatona pa je za to i dijelio sudbinu ostalih sudionika Beatonove smrti.

Nakon zarobljenštva od devetnaest mjeseci, Knox je bio oslobođen na zahtjev engleskog kralja Edvarda VI.¹⁰ U Engleskoj je primljen na dvor gdje je svojim jasnim, elokventnim i žestokim govorima poticao širenje i razradu kalvinističkih ideja. Zbog načina držanja svojih govora, Knox je često u literaturi i okarakteriziran kao fanatični propovjednik. To i nije začuđujuće jer je kalvinizam kojeg je proučavao u Ženevi; borbena vjera, čija snaga proizlazi iz preciznosti i strogoće. Među djelima na koja je utjecao ili napisao osobito je važan *Drugi molitvenik Edvarda VI. (Second Prayer Book of Edward VI.)* koji će kasnije poslužiti kao važan oslonac reformaciji u Škotskoj.¹¹

Nakon smrti Edvarda VI. na vlast u Engleskoj dolazi Marija I. Tudor pod kojom počinje doba katoličke reakcije pa Knox mora bježati s engleskog dvora. Idealno mjesto za oblikovanje svoje ideje pronašao je u Francuskoj, Ženevi i Frankfurtu gdje su bile razgranate reformatorske škole.

4 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 131.

5 R. Mitchinson, 2002, str. 81.

6 Isto, str. 81.

7 R. Mitchinson, 2002, str. 81.

8 Isto, str. 82.

9 T. M. Lindsay, 1882, str. 114.

10 Isto, str. 114.

11 Isto, str. 115.

Tamo John Knox sudjeluje u izradi raznih knjiga koje služe uglavnom u propagandne svrhe, ali uz to sudjeluje i u izradi nekih od načela pojedinih reformacijskih pokreta te se bavi i prevođenjem.¹²

Prvi važan rezultat za Škotsku kojeg je napravio John Knox bila je upravo tzv. *Škotska ispovijest*.¹³ *Škotsku ispovijest* sastavila su šestorica reformatora – Knox, Spottiswood, Willock, Row, Douglas i Winram.

Ova šestorka poznata je kao „Lordovi kongregacije“ i zapravo predstavlja pobunjeno plemstvo koje *Škotskom ispovijesti* stvaraju alternativnu crkvu i na taj način predstavljaju mogući drugi izbor u Škotskoj osim onog katoličkoga. Ujedno to znači i odbacivanje Papine jurisdikcije nad crkvenim poslovima u Škotskoj.

Čitav tekst sastavljen je i zatim dopunjen vrlo brzo. *Ispovijest* sadrži istine poznate reformiranim, istine naučene na ekumenskim koncilima uključene u Apostolsko i Nicejsko vjerovanje, a uz to dodaje doktrine o slavi, oprostima i prosvjetljenju kroz Riječ Božju koje je usadila reformacija. Ono po čemu se mogu prepoznati pravi propovjednici je: propovijedanje Božje Riječi, prava (reformatorska) shvaćanja sakramenata i stroga svećenička disciplina.

Autoritet Svetoga pisma dolazi od Boga te ne ovisi ni o ljudima, ni o anđelima i Crkva zna da je to istina jer dolazi od obrazovanoga i time vjerodostojnoga svećenika.¹⁴ Sve je ovo zapravo proizašlo pod utjecajem Calvinova učenja. *Škotska ispovijest* bila je detaljno iščitana u parlamentu gdje je naišla na znatnu podršku među dijelom plemstva kao i osudu od katoličke strane.

3. REFORMACIJA U ŠKOTSKOJ OD 1560. DO 1603.

3. 1. Prva knjiga discipline

Nakon podijeljenosti Parlamenta iz 1560. godine, autori *Ispovijesti* pozvani su da daju kratku tvrdnju o tome kako bi Reformirana crkva trebala biti vođena. Ono što je proizišlo iz njihova rada kasnije je prozvano *Prvom knjigom discipline* (*First book of Discipline*).¹⁵

Prva knjiga discipline bila je najranija forma toga kako je izgledala reformirana crkvena vlada u Škotskoj. Nadalje, *Knjiga* sadrži, u nekoliko glava, načela kako bi trebala izgledati uprava reformirane Crkve, priznate sakramente, disciplinu Crkve i svećenstva, politiku Crkve i izbore unutar Reformirane crkve.¹⁶ U čitavom ovom djelu može se vidjeti itekakav utjecaj ženevske škole, odnosno samoga Johna Knoxa.

Prva knjiga discipline također sadrži važno poglavlje koje se tiče nasljeđa i važnosti crkvenog imetka za dobrobit same Crkve, potrebe obrazovanja i škola, kao i pomoći siromašnima.¹⁷ *Knjiga discipline* prihvaćena je od strane Opće skupštine i potpisana od velikog broja plemića kao i nekih građana, međutim, nikada nije pravno priznata kao *Ispovijest*. Opća skupština Reformirane škotske crkve prvi puta sastala se 1560. godine, usprkos borbama i smetnjama koje je proživljavala.¹⁸ Sastanci su se održavali najmanje jedanput godišnje i češće. Crkva je bila organizirana u svrhu

12 T. M. Lindsay, 1882, str. 115.

13 Isto, str. 117-118.

14 Isto, str. 117-118.

15 Isto, str. 119.

16 Isto, str. 119.

17 Isto, str. 120.

18 Isto, str. 120.

pravoga rada te konačnog suprotstavljanja katoličanstvu, ovoga puta kao živi organizam i realan protivnik.

Mnoga Calvinova djela prevedena su i nametana za upotrebu. Širenje novoga učenja i novoga načina života bilo je u punom zamahu, a volje i želje nije nedostajalo. Ipak, kao i za gotovo svaki početak, najvažnija su bila financijska sredstva koja je trebalo namiriti za plaće službenika nove Crkve.

Rimokatolička crkva nije imala financijske probleme pa je nastupila prava otimačina za njezina imanja. Događali su se slični scenariji kao i na europskom kontinentu. Budući da Reformirana crkva nije uspjela progurati zakon kojim bi otela imanja Rimokatoličke crkve na zakonit način, počeli su pritisci drugim linijama.¹⁹

Često su čitava imanja završavala u reformatorskim rukama, a nije ni potrebno istaknuti kako su privatni interesi bili u prvom planu. Ljudi koji su samo nominalno prihvatili novo učenje imali su visoke položaje u hijerarhiji Reformirane škotske crkve. Velika oduzeta bogatstva dala su znatnu snagu reformatima u borbi za nova učenja. Politički uspjeh Lordova kongregacije ne bi bio moguć da se nisu približili engleskoj kraljici Elizabeti koja im je dala vojnu podršku. Ona je bila ta koja ih je poduprla vojnim snagama pred francuskim trupama katoličke koalicije.

Mir u Edinburghu²⁰ između predstavnika francuskog kralja Franje II. i Elizabete I. omogućio je protestantima i katolicima u Škotskoj da svoje probleme rješavaju bez vanjskih uplitanja, barem ne formalno.

3. 2. Marija Stewart i reformacija

Nakon smrti francuskog kralja Franje II. 1561., Marija Stewart vraćena je te iste godine u Škotsku.²¹ Uz kraljicu, naravno, dolazi i cijela pratnja, od sobarice do ozbiljnih proučavatelja katoličke vjere što je itekako bilo jasno pristašama reformacije u Škotskoj.

Kraljica Marija vratila se u Škotsku, ali nije imala ozbiljan plan ponovnog pokatoličenja protestantskih pristaša. Naprotiv, dozvolila je da reformacija napreduje pa je izabrala suradnju s jednom i drugom stranom. Pružila je manju financijsku potporu protestantima te omogućila neovisan razvitak Reformirane škotske crkve od Krune. Upravo zbog toga se Opća skupština nametnula kao glavni i predstavnički organ Reformirane škotske crkve. Položaj Opće skupštine neće biti upitan sve do dolaska Jakova VI. na prijestolje. Kraljica Marija nije bila omiljena u protestantskim očima, ali su je tolerirali kao nužno zlo, odnosno, ona nije bila ozbiljna prijetnja s katoličke strane, već samo figura. Tu je važno spomenuti klevetnički govor Johna Knoxa protiv kraljice pod nazivom *A First Blast of the Trumpet against Monstrous Regiment of Woman* koji očitava stav protestanata prema kraljici koju i ne smatraju svojom.²² Taj govor iz današnje perspektive može se ocijeniti kao izrazito šovinističkim prema kraljici, ali i prema ženama, što zapravo i ne začuđuje za to doba.

Naposlijetku, kraljica Marija i nije protjerana sa škotskoga dvora zbog svoje politike prema protestantima, nego zbog spletki i ubojstva svojega rođaka i muža lorda Darnleyja. Tada joj je i onaj mali broj škotskih plemića, koji ju je podržavao, okrenuo leđa.

19 T. M. Lindsay, 1882, str. 121.

20 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 139.

21 T. M. Lindsay, 1882, str. 118.

22 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 144.

Elizabeta je prihvatila svoju rođakinju Mariju na engleski dvor, međutim, tamo je kraljica Marija stalno bila pod posebnim motrenjem jer, uz to što je bila katolkinja, bila je i legitimni pretendent na englesko prijestolje. Elizabeta je smatrana nezakonitom kraljicom u očima katolika, ali i dijela protestanata, što nije bilo bezazleno, osobito kada je Papa 1580., zajedno sa španjolskim kraljem Filipom II., objavio da je za katolika dozvoljeno i legalno ubiti heretičkog ili protestantskog vladara.²³ Iako je ovaj potez bio više usmjeren prema Williamu I. Oranskom, kada je on ubijen 1584. godine, Elizabeta je odlučila povući potez jer je održavanje kraljice Marije na životu bio prevelik rizik za nju.

Kraljica Marija, koja je bila sklona spletkama, kako se navodi često u historiografiji, nasjela je na pripremljenu urotu (*Babington Plot*) i za to nije bilo druge kazne negoli smrt 1587., čime je olakšala bar malo život Elizabete.²⁴ Onaj koji će imati više koristi od njezine smrti bio je Jakov, kasniji kralj Škotske i Engleske.

3. 3. Imenovanje biskupa i konsolidacija Crkve

Snaga i moć Reformirane škotske crkve bili su uvelike ojačani njezinim predstavnicima na dvoru, a još više njezinom Općom skupštinom. Dok je Marija bila kraljica Škotske, prepoznavala je odakle dolazi moć Crkve pa je pokušavala spriječiti, makar neuspješno, okupljanje crkvenih skupština. Nakon smrti regenta Morayja koji je nazivan „Dobrim“ jer nije nametao svoju volju crkvenjacima, slijedi drugačiji odnos prema Crkvi. Regent Lennox nije štedio vremena te je odmah počeo tražiti podobne ljude u redovima Crkve da bi ih privukao na svoju stranu i preko njih širio svoj utjecaj.²⁵

Tijekom kraljevanja Jakova VI. Skupština je osobito osjećala pritisak od strane vladara. No, naravno nije vladar jedini koji je pokušao nametati svoju volju, već su to u pravilu činili, kao nekad prije reformacije, i plemići. Prvo na udaru nije bilo crkveno učenje, već crkveni imetak nad kojim su željeli direktnu ili posrednu upravu.

Prihvatanje tuđega pokroviteljstva značilo je vraćanje na stupanj prije reformacije, odnosno da je sva borba bila uzaludna, a da se realno nije postiglo ništa u odnosu na prošlo vrijeme.

Prije smrti Johna Knoxa Skupština Reformirane škotske crkve prihvatila je imenovanje biskupa, iako ne bez prosvjeda. Ova uredba kojom je priznat biskup poznata je kao *Convention of Leith*, i prije svega, pokazala je kako je lagano narušiti demokratski pristup koji je zastupan u početku stvaranja Reformirane škotske crkve. Ovo je bio predznak koji je nagoviještao dolazak težih vremena za Crkvu pod vladavinom Jakova VI. Posljedica sve većega uplitanja svjetovnjaka bila je odmah očita. Uskoro dolazi do imenovanja titularnih biskupa koji su služili kao pijuni velikašima i pojedinim obiteljima za izvlačenje crkvenog novca. Pogrdan naziv za njih na engleskom jeziku glasi *Tulchan bishops*, termin keltskog podrijetla korišten u stočarstvu, a doslovno označava zavaravanje.²⁶

3. 4. Druga knjiga discipline

Svojim objavljivanjem 1578. godine, *Druga knjiga discipline*²⁷ predstavlja gotovo sve ono što je Jakov VI. kasnije narušio. *Druga knjiga discipline* uvedena je nakon što su utvrđeni nedostaci koje

23 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 154.

24 Isto, str. 154.

25 T. M. Lindsay, 1882, str. 122-123.

26 Isto, str. 123.

27 Isto, str. 124.

je u praksi pokazala *Prva knjiga discipline*, sastavljena na brzinu. Rad je pripreman sporo i temeljito na djelu koje će dati kratak i jasan pregled Škotske presbiterijanske crkve i njezine uprave. U *Drugo knjizi discipline* jasno je definirano da su odvojene crkvena i civilna vlast po presbiterijanskom učenju. Cijela crkvena organizacija sastoji se od discipline i doktrine ili učenja, kao i propovijedi, odnosno distribucije učenja. Navedeni su različiti uredi s različitim poslovima i jurisdikcijama.²⁸

Budući da je još uvijek postojao velik broj katoličkih svećenika koji su postali članovi Reformirane škotske crkve, a nisu bili educirani za novi način propovijedi, stroga organizacija i učenje pomogli su njihovoj integraciji u novu organizaciju. Na temeljima starih katoličkih župa stvorene su nove, presbiterijanske, koje su podvrgnute sinodama i nad kojima je bila Opća skupština, odnosno Kirk.

Objavljivanjem *Druge knjige discipline* Reformirana škotska crkva dovršila je izgradnju vlastite crkvene organizacije. Prvi dio reformatorskog pokreta u Škotskoj dovršen je, reformacija je uspjela, a protestantizam je preuzeo vjerski primat u Škotskoj.

3. 5. Jakov VI. i reformacija

Jakov VI. na škotsko prijestolje došao je abdikacijom svoje majke Marije 1567. godine kao trinaestomjesečno dijete.²⁹ Na čelu Škotske u ovom razdoblju je regent Jakova VI. – Moray. On je u savezu s Johnom Knoxom ojačao Reformiranu crkvu (Kirk). Zbog svoje težnje da pomiri dvije strane nazvan je Dobri Regent, kao i zato što je izbjegavao dublje uplitanje u crkvenu politiku. Česti sukobi s vodećim obiteljima u Škotskoj, ograničili su njegov uspjeh. Ono što ga je koštalo života bilo je neslaganje s katoličkom obitelji Hamilton koja ga je nakon tri godine regentstva dala ubiti.³⁰

Nakon umorstva Morayja, kao novi regent pod pritiskom plemstva, doveden je Lennox koji se nije odlikovao sposobnošću niti spretnošću pa je zato ubrzo i maknut s pozicije regenta, a na njegovo mjesto došao je sposobniji.

U godini 1572., kada je umro John Knox, regentom je postao Morton, protestant po vjeri, ali i protivnik Knoxovih ideja. Iako je bio sposoban i podupirao protestante, kralj ga je morao pogubiti pod žestokim pritiskom plemstva 1581. godine.³¹

Sada već sedamnaestogodišnji kralj nije imao namjeru trpjeti ničije regentstvo, već se smatrao sposobnim za samostalnu vladavinu. Godine 1586. Jakov VI. zaključio je savez s engleskom kraljicom Elizabetom što mu je jamčilo četiri tisuće funti godišnje. Sljedeće godine, kada mu je majka pogubljena i 1588. kada je Engleskoj prijetila Španjolska armada, on je stao otvoreno na stranu svoje saveznice Elizabete.³² Sve se činilo kao da se želi dokazati protestantskom svijetu koji ga je gledao prijekim okom, zbog njegovih katoličkih korijena.

Tijekom 1590-ih Jakov VI. sve se više sukobljava s Kirkom, tj. vođama Reformirane škotske crkve među kojima je imao sve više utjecaja. Načelo Presbiterijanske crkve bilo je da državni poslovi moraju biti odvojeni od crkvenih ili, kako bi se u modernom dobu reklo, Kirk je zastupao načelo sekularne države.

Dakako, gledišta Jakova VI. bila su u potpunoj suprotnosti od ovoga. Godine 1597. kralj Jakov uvjerio je Kirk da on treba imenovati tri biskupa koja će biti u parlamentu i zastupati interese

28 T. M. Lindsay, 1882, str. 125.

29 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 156.

30 Isto, str. 157.

31 Isto, str. 159.

32 Isto, str. 160.

Kirka.³³ Malo-pomalo, na ovaj način Jakov VI. sve je više približavao Kirk i državu što mu je omogućavalo snažnu i stabilnu vladavinu.

Na izmaku stoljeća Kirk i država postali su gotovo jedno, a isto tako su se približavale i dvije države – Škotska i Engleska, nalazeći se tako u novoj situaciji, gotovo nezamislivoj prije niti jednoga stoljeća.

Na početku 17. st. Elizabeta je bila blizu sedamdesete godine i, naravno, nije mogla još dugo živjeti. Kralj Jakov bio je prilično opčinjen željom da baš on bude njezin nasljednik. Iako Elizabeta nije nikoga imenovala svojim nasljednikom, bilo je teško očekivati da će Jakov biti odbijen kao vladar koji se dokazao protestantima svojim uspjehom u Škotskoj.

4. REFORMIRANA ŠKOTSKA CRKVA OD UNIJE ŠKOTSKE S ENGLESKOM DO USPOSTAVE REPUBLIKE

4. 1. Unija dviju kruna

Dva tjedna nakon smrti Elizabete I. Engleske 1603. godine, Jakov VI. Škotski, iz dinastije Stewart, okrunjen je za Jakova I. Engleskog.³⁴ Međutim, unija dviju zemalja i kruna nije značila uniju politike, kao ni uniju vjere. Logično je i shvatljivo da je Jakov I. želio i pokušavao postići tu uniju radi lakšeg upravljanja i svojih apsolutističkih težnji.

Iako je ovdje naglasak na odnosu Škotske i Engleske, postoji i treća u zajednici, a to je Irska. Jakov I. našao se na čelu tri različite zemlje bez zajedničke povijesti, kulture, a odnedavno i vjere.

Razlike koje su razdvajale te tri zemlje i tri društva bile su nepremostive. Škotska i Irska bile su siromašne i relativno nerazvijene u odnosu na moćnu Englesku koja je u naponu snage i počinje sa svojim kolonijalnim osvajanjima. Vjerske razlike također su očite: englesko anglikanstvo, irsko katoličanstvo i škotski prezbiterijanizam nemaju u planu pokušaj međusobna zbližavanja.

Jakov I. pokušao je dovesti dvije Crkve, onu anglikansku i prezbiterijansku u jednu liniju kako bi lakše kontrolirao obje. Pretpostavka je da Jakov I., na temelju svojega prijašnjeg iskustva, smatra da to treba biti Reformirana škotska crkva, a ne Anglikanska.

Godine 1606. Jakov je protjerao Andrewa Melvillea, jednog od najutjecajnijih prezbiterijanskih teologa.³⁵ Melville je protjeran iz razloga što nije htio prihvatiti kralja kao vrhovnika Crkve. Smatrao je, naime, da Crkva nema poglavara na zemlji te da je odgovorna jedino Bogu. Tako je jednom prilikom Andrew Melville izjavio za kralja Jakova da je on u Škotskoj tek smiješni vazal, a ne vladar.³⁶ Andrew Melville također se žestoko suprotstavljao kraljevim pristalicama među crkvenim službenicima. Ovim je predstavljao direktnu prijetnju kralju Jakovu.

Napokon kada je Jakov 1618. godine sazvao Opću skupštinu u gradu Perthu, na kojoj nije bio nazočan, uz pomoć mita i prijetnji, pridobio je okupljene članove da donesu *Pet članaka iz Perth* (*Five Articles of Perth*).³⁷ Unatoč žestokom negodovanju parlament je ozakonio ove članke 1621. godine. Jedan članak bio je osobito uvredljiv za prezbiterijance, a odnosio se na klečanje za vrijeme

33 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 162.

34 Isto, str. 164.

35 Isto, str. 167.

36 P. Collinson, 2008, str. 165.

37 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 167.

primanja pričesti. Za prezbiterijance je ovo bilo slično idolopoklonstvu, tj. ono čemu su se od svojega nastanka suprotstavljali. Pripadnici Prezbiterijanske crkve bili su itekako nezadovoljni kraljem te je on morao posustati u svojem naumu daljnjeg miješanja u crkvene poslove. Još jednom se pokazalo da naoko dobre ideje ne prolaze u praksi kada su izložene višestranj kritici i ispitivanju.

Do svoje smrti 1625. godine, Jakov I. nije više ništa ozbiljnije poduzimao po pitanju vjere, očigledno je bio svjestan opasne situacije u koju je ušao pokušajem približavanja dviju vjera.

4. 2. Karlo I.

Godine 1625. Karlo I. na engleskom je prijestolju naslijedio svoga oca Jakova I., a uz to i očeve loše osobine.³⁸ Umjesto da je promjene pokušavao unositi postupno i na taj način držao svoje neprijatelje podijeljenima, on ih je svojim naprasnim odlukama ujedinio. Karlo I. iznenadio je svojim zakonom iz 1625. o vraćanju sekularizirane imovine nakon 1540. godine. Očigledno je na taj način pokušao popraviti svoje financije kao i povećati svoj ugled među klerom. Ovaj zakon, iako je prihvaćen 1633. godine, nikada nije uzeo puni zamah. Glavni razlog leži u tome što se njime direktno zamjera bogatim plemićima koji su se obogatili na račun crkvene imovine. Rezultat ovog pokušaja jest da je kralj Karlo na sebe navukao sumnju i bijes zemljoposjednika i plemića. Za vrijeme svojega posjeta Škotskoj, pri čemu se i okrunio za škotskoga kralja 1633. godine, Karlo se zamjerio i tamošnjem stanovništvu.³⁹ Na sebe je navukao bijes zbog toga što mu je u pratnji bio William Laud, engleski nadbiskup Canterburyja, vođa Anglikanske crkve, koji je prijekim okom i s visoka gledao na škotske običaje i kulturu. Williamu Laudu to nije bila jedina zamjerka. Veća mu je mrlja u škotskim očima bila ta što je bio protivnik kalvinizma, kao i optužba da želi i radi na pomirenju s Papom. U Škotskoj se zbog svega toga kralj Karlo i nije dugo zadržavao pa ju je napustio nakon nekoliko tjedana. Kasnije je uspio donijeti još jednu odluku kojom je dodatno razjario njezine stanovnike. Bez kontaktiranja ili savjetovanja s Općom skupštinom, nametnuo je novi molitvenik umjesto Knoxove liturgije (*Presbyterian Book of Common Order*) koji je službeno uveden u upotrebu 1637. godine.⁴⁰ Revolt stanovništva bio je više nego prisutan - pobune, podmetanja požara i drugi incidenti i sukobi postali su sve češći.

Kraljeva opozicija dodatno je ojačala kada je revidiran stari Konvent iz 1581., prema kojemu se trebalo suprotstaviti svakom budućem pokušaju restauracije Rimokatoličke crkve. Ovaj sporazum bio je nacionalni sporazum kojeg je među ostalima potpisao i Jakov VI. Škotski.⁴¹ Branitelji Konventa bez problema su skupili vojsku među nezadovoljnim stanovništvom Škotske te pritisnuli kralja i parlament. Iako se činilo da su prezbiterijanci pobijedili, Karlo je odbio potvrditi skupštinsku odluku o zabrani bilo kakve revizije Konventa od strane kralja.

Karlo I. imao je velikih poteškoća u okupljanju vojske budući da ga je financijska kriza sputavala u svim smjerovima. Iz tih razloga je i pristao na pomirenje s braniteljima Konventa, bilo je jasno da kupuje vrijeme dok ne prikupi financijska sredstva potrebna za vojnu intervenciju. Nakon što je zahuktao situaciju i u Engleskoj, 1641. godine pobjegao je u Škotsku, ali je ovoga puta, nalazeći se između dvije vatre, morao priznati Kirk kao prezbiterijanski.

38 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 168-169.

39 Isto, str. 168-169.

40 Isto, str. 170.

41 Isto, str. 171.

Budući da branitelji Konventa nisu više vjerovali kralju, 1643. godine sklopili su sporazum s članovima Svečane lige jer su osjećali da im je to povoljniji i sigurniji sporazum.⁴² Sporazum je donesen i zbog straha od katoličke podrške iz Irske rojalistima. Nakon kraljevih poraza koji su uslijedili nakon 1644. i zarobljavanja kralja 1647. godine, škotska strana ga je izručila snagama parlamenta koji su ga konačno i smaknuli 1649. godine. Prije izručenja Škoti su tražili od kralja da u zamjenu za slobodu osnuje Prezbiterijansku crkvu u Engleskoj te da kralj stoluje u Škotskoj. Karlo I. to je odbio i zahvaljujući tomu, život mu je okončan na poznat način. Nakon njegova pogubljenja, u Engleskoj je uvedena diktatura Olivera Cromwella zbog koje se nasljednik Karlo II. našao u izbjeglištvu u Nizozemskoj.⁴³ Poslije početnih suprotstavljanja i sukoba škotskih prezbiterijanaca i Olivera Cromwella, dvije strane su se ipak uspjele primiriti. Prezbiterijanci su, iako poraženi, doživjeli uspjeh što se tiče pitanja vjere i počeli su ponovno privlačiti nove vjernike na štetu katolika. Anglikanci i prezbiterijanci imali su gotovo ista prava, za razliku od katolika koji su sada jače pritisnuti pod engleskim utjecajem.

5. ZAKLJUČAK

Reformacija u Škotskoj ne predstavlja samo vjerski pokret, riječ je, kao i u drugim državama, o promjeni čitavog niza stvari. Događa se promjena u vjerskom smislu, ali uz to nastupa i promjena razmišljanja, mentaliteta, kulture i politike.

Škotska reformacija krenula je s reakcijom pojedinaca koji su upozoravali na nedostatke Katoličke crkve u čijoj su upravi, učenju i politici trebale nastupiti promjene. Početni neuspjesi i žestok otpor reformaciji nisu uspjeli pokolebati pojedine ljude na daljnje pokušaje promjene. Čovjek kojemu se daje pridjev da je bio fanatičan, John Knox, uspio je velikom upornošću i požrtvovnošću uvesti promjene u škotsko društvo. Godina 1559. ostala bi nevažna za Škotsku da nije bilo njegove ustrajnosti u reformatorskom radu.

Međutim, kako ne bi ostalo sve na jednom čovjeku i pripisivanju svih zasluga za reformaciju isključivo njemu, valja pogledati širu sliku. Škotska, koja je bila stalna saveznica Francuske, mirom u Edinburghu, postaje formalno neutralna i prepuštena rješavanju svojih unutarnjih problema samostalno. Gledajući iz današnje perspektive, to je zapravo prijelazni period njezina približavanja Engleskoj. Mjerilo za francuski utjecaj u Škotskoj zapravo je snaga katoličke reakcije na reformacijski pokret. Francuska, zauzeta svojim unutarnjim problemima, odlučila se na puštanje Škotske. U izostanku bilo kakve ozbiljne katoličke reakcije od strane Pape, protestanti uspijevaju nametnuti svoja vjerska uvjerenja te se na taj način približiti Engleskoj.

Marija Stewart, koja je osobno, ali ne i politički bila katolkinja, balansirala je između dviju strana sve do abdikacije. Njezin sin Jakov pokazao je znatno više interesa za vjerska pitanja, kao i za savez s Engleskom koji će ga naposljetku i usmjeriti na englesko prijestolje. Jakovljevo kraljevanje obilježit će uplitanje u crkvene poslove i nametanje njegovih ideja prezbiterijancima, ali i anglikancima. Nakon njegove smrti i dolaskom Karla na vlast počinje još jače uplitanje u crkvene poslove, što i nije iznenađujuće, ako se prethodno zna nešto o Karlu I. Radi se o čovjeku koji je imao želju vladati apsolutistički, ali nažalost, nije posjedovao i potrebnu moć što će ga u konačnici stajati života.

42 P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, str. 173.

43 S. Bertoša, 2004, str. 89.

Iako su različiti vladari sa svojim različitim pristupima pokušali nametnuti svoju volju Reformiranoj škotskoj crkvi, ona se uz manje izmjene uspjela nekako othrvati te prilagođavati novim vremenima. Temeljna načela uvijek su zadržavana, uz žestok otpor bilo kakvim vanjskim utjecajima, dok su se prave unutarnje izmjene donosile tek kada bi vrijeme i iskustvo pokazalo da nešto treba mijenjati.

LITERATURA

- H. Belloc, 2012, *Kako je nastala reformacija*, Zagreb, 2012.
- S. Bertoša, 2004, *Svjetska povijest modernoga doba*, Zagreb, 2004.
- P. Collinson, 2008, *Reformacija: kratka povijest*, Zagreb, 2008.
- T. M. Lindsay, 1882, *The Reformation*, Edinburg, 1882.
- R. Mitchison, 2002, *A History of Scotland*, London-New York, 2002.
- P. Somerset Fry - F. Somerset Fry, 2005, *The History of Scotland*, London-New York, 2005.

Ante Radošević
univ. bacc. hist.
University of Zadar

SCOTTISH REFORMATION TILL THE SECOND HALF OF THE 17th CENTURY

Summary

The aim of this paper is to present and explain the facts and circumstances that resulted with reform movement and the success of the Reformation in Scotland. Research method is problematic and analytical. Paper gives an overview of the most important events that preceded and followed the reform movement. In the paper, a reform movement is followed chronologically from the first attempts in the 16th century to the success of the reformists and the first half of the 17th century. Finally, the paper explains the impact of certain rulers to reformist process in Scotland, but also the influence of reformists on rulers and politics.

Keywords: Scotland, the Reformation, Calvinism, John Knox, Mary Queen of Scots, James VI. Stuart